

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaienest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

MONSTERROL

Het woord *monsterrol* heeft hoegenaamd niets monsterlijks. Deze officiële lijst met de bemanning van een schip vormde ook in ons land lange tijd één van de belangrijkste scheepsdocumenten. Wat een monsterrol juist is en hoe een aantal tekortkomingen finaal leidden tot de afschaffing ervan in België, lees je hieronder.

De monsterrol als arbeids-overeenkomst voor vissers

Het statuut van de visser werd tot 2005 geregeld door de wet van 5 juni 1928. Daarin stond dat de *monsterrol* diende beschouwd te worden als arbeidsovereenkomst. Alvorens af te varen moest de visser zich in het monsterkantoor laten inschrijven op de *monsterrol*. Je had monstercantoren te Oostende, Zeebrugge, Nieuwpoort, Gent en Antwerpen. Deze inschrijving werd gezien als een soort arbeidscontract met de rederij. De werkwoorden *aanmonsteren* en *afmonsteren* verwijzen respectievelijk naar het dienst nemen op een vissersvaartuig door zich in te schrijven in het monstercantoor of het gewild of gedwongen deze dienst beëindigen.

De visser had als bewijs van inschrijving op de monsterrol ook een eigen *zeemansboekje* (ook *monsterboekje* genoemd) op zak. Hierin stonden - naast gegevens over de persoon (zoals gestalte; kleur ogen, haar en gelaat; "huidbeprikking" of tatoeages; nationaliteit; behaalde diploma's; te contacteren adres bij noodgevallen etc.) - ook elke aan- of afmonstering ingeschreven. Na aanmonstering kreeg de kapitein de monsterboekjes van alle schepelingen onder zijn beheer en pas bij afmonstering werden de boekjes teruggegeven aan de schepelingen.

■ De visser had als bewijs van inschrijving op de monsterrol ook een eigen 'zeemansboekje' (WL)

■ Deze monsterrol uit 1820 is afkomstig van het Waterschoutsambt van Oostende en wordt bewaard in het documentatiecentrum van het Nationaal Visserijmuseum te Oostduinkerke (WL)

Het verhaal van Liliane Saudemont, de vrouw die per se wilde varen...

In het boek 'De Oostendse visserij' beschrijft auteur Roland Desnerck het pittige verhaal van een vrouw die per se wou varen, in een tijd dat "vrouwvolk" aan boord van schepen taboe was. De 23-jarige Liliane Saudemont stamde uit een echte Oostendse visserfamilie en zou koste wat het kost zeevrouw worden. In september 1953 probeerde ze al vermomd als matroos aan boord te geraken van een Noors vrachtschip. Zo hoopte ze in Canada te geraken waar men er geen punt van maakte dat vrouwen het beroep van zee-man uitoefenden. De Canadese immigratiediensten kregen echter argwaan bij het bekijken van haar papieren en toen een geneeskundig onderzoek werd geëist, werd ze ontmaskerd.

Maar Liliane gaf niet op en in 1955 deed ze een nieuwe poging. Vader Saudemont vroeg in een rederij of er geen werk was voor zijn "zoon Leon" - alias Liliane - en men noteerde alvast naam en adres voor in het geval. Toen de O.305 op een donkere donderdag wilde ontschepen naar IJsland en er in extremis een lichtmatroos bleek te ontbreken, zag Liliane "Leon" Saudemont haar kans. Men kon immers in een dergelijk noodgeval bemanningsleden aanwerven zonder registratie op de *monsterrol*. Eenmaal op zee, vroeg de schipper ter registratie naar haar identiteitskaart, en opnieuw viel ze door de mand. De rederij besliste gelukkig geen klacht in te dienen wegens het tijdverlies dat werd geleden. Liliane van haar kant was woedend en sloot zich vele weken lang op in huis.

Problemen met monsterrollen leiden in België tot afschaffing

De monsterrollen werden bijgehouden in de monsterkantoren. Een dubbel werd door de schipper aan boord bij de boordpapieren bewaard. Reders konden zaken aan het document toevoegen, terwijl de visser het document vaak achteloos had ondertekend zonder zelf een kopie mee te krijgen. Dit was in strijd met de algemene wet op de arbeidsovereenkomsten, die zegt dat elke werknemer recht heeft op een exemplaar van zijn arbeidsovereenkomst.

Bovendien lazen vissers soms maar half de voorwaarden van de overeenkomst of lieten ze zich soms niet inmonteren vóór de vaart, maar pas vanop het schip via een faxbericht, of zelfs nadien. Daardoor ontstonden met name bij arbeidsongevallen grote administratieve problemen.

De monsterkantoren kregen andere taken toebedeeld in 2005. Op 1 april van dat jaar trad immers een nieuwe wet in werking "tot regeling van de arbeidsovereenkomst wegens scheepdienst voor de visserij en tot verbetering van het sociaal statuut van de zeevisser". Sindsdien heeft elke visser een arbeidsovereenkomst die de rechten en plichten van visser en reder duidelijk aflijnen. De taken van het monsterkantoor werden overgenomen door sociale kantoren in Knokke-Heist en Oostende.

andere baan of taak'. Voor zover we hebben kunnen nagaan, wordt het Nederlandse werkwoord in die betekenis vaouds uitsluitend gebruikt met betrekking tot visserij en zeevaart. Op het Latijnse *monstrare* gaat, eveneens door bemiddeling van het Oudfrans, het nog gebruikelijke zelfstandige naamwoord *monster* terug voor 'staal, kleine hoeveelheid van een koopwaar die aan de koper *getoond* of gegeven wordt ter beoordeling'.

Met dank aan Stefaan Hartleb en Willy Versluys

Bronnen

• DESNERCK R. 1986. De Oostendse Visserij. Uitgeverij Herrebout. 160pp.

Etymologie van het woord monsterrol

Monsterrol is een samenstelling van *rol*, in de zin van 'lijst, register', en de stam van het werkwoord *monteren*, dat via het Oudfranse *monstrer* (Nieuwfrans *montrer*), teruggaat op Latijn *monstrare* 'tonen'. *Monteren* betekent dus oorspronkelijk 'tonen', vandaar ook 'zich vertonen', en in meer gespecialiseerde zin 'zich ergens aanmelden om aangeworven te worden voor een

BROERSBANK

Met de verklaring van dit toponiem is het 'zeewoordenteam' niet aan zijn proefstuk toe. Sinds de start van de rubriek 'Zeewoorden' is de Broersbank reeds de tiende zandbank of geul gelegen voor onze kust, die etymologisch en historisch wordt ontleed. En je zult merken, het is niet zomaar een bank!

De enige droogvallende zandbank van onze kust

De zeebodem vóór onze kust is bezaaid met onderwaterduinen of zandbanken. Het zijn stille getuigen van een boeiende geologische ontstaansgeschiedenis, maar ook vaak van dramatische scheepsrampen. Toch is er - de recente opslibbing ter hoogte van het strandreservaat van de Baai van Heist niet te na gesproken - slechts één zandbank die af en toe ook écht zichtbaar wordt boven het zeeniveau: de *Broersbank*. Op actuele zee-kaarten is te zien dat de hoogste punten van deze bank het nulniveau halen. Ze liggen m.a.w. even hoog als de gemiddelde laagste laagwaterstand bij springtij (GLWS, zie ook pagina 24). Of met andere woorden: ze komen enkel boven water bij extreem springtij, dat optreedt op springtijdagen in augustus-september of in maart-april.

■ De Broersbank is de enige historische zandbank voor de Belgische kust die regelmatig boven zeeniveau verrijst. De zandbank ligt op nauwelijks honderd meter uit het strand van Koksijde (VH)

Wie de zandbank wil bezoeken raden we een virtuele tocht aan via <http://www.vliz.be/vmdcdata/photogallery/movies.php?id=4>. De *Broersbank* leunt overigens heel dicht aan bij het strand van Koksijde. Hij ziet er vanuit de lucht onder optimale omstandigheden uit als een opeenvolging van sikkelvormige zandlichamen dwars op de kustlijn gericht, met daartussen diepere geulen.

Zo oud als de eerste zee-kaarten

De naam *Broersbank* komt al voor op vroeg-17de-eeuwse kaarten, veelal als een dicht bij de kust aanleunende driehoekige zandbank. O.a. de kaart van Willem en zoon Joan Blaeu uit 1635, opgenomen in het 'Theatrum Orbis Terrarum', toont de *Broersbank* reeds in deze hoedanigheid, gelegen tegenover het landtoponiem *Ten*

Duyne. Later worden die twee toponiemen geregeld samen genoemd, soms wordt *Ten Duyne(n)* vervangen door *(Ten) Boga(e)rde*. Uit die gezamenlijke vermelding in oude bronnen blijkt dat het verband met de historische Duinenabdij of Ten Duinen en/of met het belangrijkste uithof daarvan, nl. de abdijhoeve *Ten Bogaerde*, nooit ver weg is. Ook in de Zeefakkel van Johannes van Keulen uit 1681-1684 wordt de *Broersbank* meermaals beschreven in zijn relatie tot de abdij. Zo lezen we letterlijk: “*Neffens ’t Klooster ten Duyne is ’t naeuste/neffens de Broers Bank, die leyd niet verre van de wal/daer op blijft 6 voet water/daer neffens moet men digt by de Wal langs*”. Of: “*Tussen Nieupoort en Duynkerken leggen 8 banken/waer van de Broers-bank d’ eerste is/en is driekantig/ leyd neffens Broers en ’t Klooster te Duynen, seer digt by ’t land. Strekt van de wal 1 myl in zee/men mag tusschen de Broers-bank en ’t land door lopen/op 4 en 5 vadem met laeg water*”. Naast het toponiem *Broers* (“*een kerkjen van een afgebrooken klooster sonder tooren*”) op één mijl ten westen van Nieuwpoort) wordt ook melding gemaakt van het *Broersduyn*: “*Tussen Nieupoort en Vurne, naest aen Vurne, leyd Broersduyn of Ten Duyn is een hooge witte duyn/leyd een weynig in ’t land/is in aensien ofmen de Blinkert buyten Haarlem ziet*”.

Monniken en de Broersbank: naar een verklaring

Het is duidelijk dat de *Broersbank* rechtstreeks verwijst naar de bewoners van de historische Duinenabdij van Koksijde. Ook priester-leraar Antoon Viaene (1900-1979) en Karel Loppens bevestigden dit. Eerstgenoemde voegt daaraan toe dat “*de toren die de loodsen tot kustmerk diende, de toren van de abdijkerk zal geweest zijn*”. Karel Loppens merkt op dat Gerard Mercator de *Broersbank* ook reeds vermeldt in 1575. De *Broersbank* ligt op deze kaart twee Vlaamse zeemijl (of 10.740 meter) van Nieuwpoort richting Duinkerke verwijderd, d.i. de afstand tussen Nieuwpoort en de locatie van de Duinenabdij. Lucas Janszoon Waeghenaeer (ca. 1533-1606) geeft in zijn *Spiegel der Zeevaert* (Leiden, 1584) aan dat men op het midden van de *Broersbank* in het zuiden als landmerk heeft “*het clooster ten Duynen ofte de Broers*”. Opmerkelijk, want zeker in 1650 en mogelijk zelfs al in 1584 was het bedoelde landmerk of baken uit het landschap verdwenen. Het betreft hier namelijk de toren van de abdijkerk, die omstreeks 1580 in opdracht van het protestantse kasselrijbestuur afgebroken werd tot te recupereren bouw-materiaal. De afbraakwerken duurden minstens tot 1583. Vijf jaar daarvoor al was de abdij ten gevolge van de godsdienstoorlogen gesloten; na een verblijf in Ten Bogaerde verhuisden de monniken in 1627 naar Brugge. Na 1604, toen de rust over de streek terugkeerde na de val van het hervormingsgezinde Oostende, lieten de monniken de

■ *Wie de Broersbank wil bezoeken raden we een virtuele tocht aan via <http://www.vliz.be/vmdcdata/photogallery/movies.php?id=4> (VL)*

abdijsruïne verder ontmantelen... Vermoedelijk wist Waghenaer, op het moment dat hij zijn atlas persklaar maakte vanuit het protestantse Friese Enkhuizen, niet dat er van de voormalige Duinenabdij alleen nog puin overbleef. Doordat hij zich baseerde op traditionele 16de-eeuwse zeemansgidsen sloop er een fout in zijn *Spiegel der Zeevaert*. Allicht werd na 1600 de naam *Broersbank* gelinkt aan de naam *Broersduin*, zoals de Hoge Blekker - die toen ter hoogte en nadien op de site van de Duinenabdij lag - genoemd werd (Loppens 1946).

Broersbank en Broersduin broederlijk samen

Of de ondiepte van de *Broersbank* ook daadwerkelijk door de abdij werd gebruikt, bijvoorbeeld als landingsplaats voor lekebroeders bij de visvangst of handel, is niet duidelijk. De Cisterciënzers van de Duinenabdij predikten alvast het ‘ora et labora’ principe, waarbij de eigenlijke broeders zich volledig toededen op het gebed (‘ora’ = bid) terwijl de ‘labora’ ofte het *labeur*, d.i. de arbeid nodig om in de levensbehoeften van de kloostergemeenschap te voorzien, verricht werd door lekenbroeders.

Vast staat dat deze lekenbroeders handel dreven met Engeland. Ook ondernamen ze zeereizen naar de Zeeuwse bezittingen van de abdij en beschikten ze over eigen schepen en een aanlegplaats. Vermits ook de duinenstrook deel uitmaakte van het toenmalige kerndomein van de abdij is het waarschijnlijk dat de broeders een specifiek gebied als visgebied claimden. Vis was toentertijd immers een zeer belangrijke eiwitbron.

Samengevat kan wel gesteld worden dat de *Broersbank* zo genoemd is omdat hij tegenover de abdij van de “broers” of “broeders” lag. En naar die broeders is ook de *Broersduin*, alias Hoge Blekker, destijds genoemd.

Bijzondere dank

Deze tekst is deels gebaseerd op een originele bijdrage tot de naamgevingsgeschiedenis van de Broersbank door Harry van Royen, wetenschappelijk medewerker van het Abdijsmuseum Ten Duinen.

Bronnen

- BOSSU, J. 1983. Vlaanderen in oude kaarten. Drie eeuwen Cartografie. Tielt. 168pp.
- DE MUELENAERE, J. 1980-81. Antoon Viaene. In: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1980-81: 211-220.
- KOEMAN, C. 1964. Lucas Janszoon Waghenaer, sa vie et son ‘Spiegel der Zeevaert’. Lausanne; zie ook <http://vitrine.library.uu.nl/wwwroot/nl/teksten/Pfol111rar.htm>
- LOPPENS, K. 1946. De Broersbank en de broersduine. Biekerf 47/1: 11-13.
- VANCLOOSTER, D. 2005. De Duinenabdij van Koksijde – Cisterciënzers in de Lage Landen. Lannoo. 207pp.
- VIANE, A. [1940-]1945. De “broers” ter zee en te land. Biekerf 46/5-12: 114.
- VAN ROYEN, H. 2007. De broersbank en de Duinenabdij. In: Familiones de Dunis 4/2, nr 15: p 6.

